

Spis treści

Od Redakcji — SŁAW KRZEMIEN-OJAK 11

WPROWADZENIE — JERZY BARTMIŃSKI 13

Koncepcja i układ tomu 13. Potrzeba nowego opracowania 15. Język – dobro wspólne 16. Język – podstawą tożsamości narodowej 16. Kanon języka 17. Język a kultura 18. Odmiany i style języka – miarą bogactwa kultury 19. Kulturowe funkcje języka 21.

STAN WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY

JĘZYK OGÓLNOPOLSKI XX WIEKU — IRENA BAJEROWA 27

Sytuacja języka ogólnopolskiego w XX w. i problemy jego rozwoju 27. Lata 1900-1918 29. Lata 1918-1939 34. Od 1939 r. do ostatniej dekady XX w. 37. – Główne cechy języka ogólnopolskiego XX w. 42. Ortografia 42. Fonetyka 43. Fleksja 44. Oboczności 45. Słowotwórstwo 45. Słownik 47. Składnia 50.

KULTURA JĘZYKA — ANDRZEJ MARKOWSKI, JADWIGA PUZYNNINA 53

Język w życiu jednostki i społeczeństwa 53. Właściwe użycie języka 55. Poprawność, norma i jej odmiany 57. Wewnątrzjęzykowe kryteria poprawności: funkcjonalność i zgodność z systemem 58. Kryteria zewnątrzjęzykowe: narodowe, logiczne, autorytetu i uzusu 59. Pojęcie błędów i usterek językowych 63. Sprawność językowa i sposoby jej osiągania 63. Poradnictwo językowe w Polsce 64.

O NORMIE JĘZYKOWEJ — JAN MIODEK 73

Socjologiczne, wewnątrzjęzykowe i funkcjonalne ujęcia normy 73. Norma a kodyfikacja, norma a uzus 75. Wariancja normy 76. Norma gramatyczna i norma stylistyczna 77. Błąd językowy 77. Norma skodyfikowana i zwyczajowa współczesnego języka polskiego 78.

ODMIANY I STYLE

USTNA ODMIANA JĘZYKA OGÓLNEGO — KAZIMIERZ OZÓG 87

Wstęp 87. Wydzielenie ustnej odmiany języka ogólnego 88. Cechy charakterystyczne 89. Substancja foniczna 89. Subkod prozodyczny 91. Właściwości odmiany ustnej wynikające ze specyfiki komunikacji „twarzą w twarz” 93. Zróżnicowanie wypowiedzi ustnych 96. Oficjalny i nieoficjalny wariant ustnej odmiany polszczyzny ogólnej 97.

JĘZYK USTNY A JĘZYK PISANY — FRANCISZEK NIECKULA 101

Zagadnienia definicyjne 101. Mówienie i pisanie 102. Cechy komunikacji ustnej i pisanej 104. Zasięg komunikacji mówionej i pisanej 105. Komunikacja ustna i pisana w aspekcie historycznym 106. Znaczenie druku dla języka i kultury 108. Inne fakty kulturowe związane z pismem 109. Różnice między językiem ustnym i pisanym 110. O szczególnych rodzajach i zastosowaniach pisma 112. Niektóre zjawiska z pogranicza mowy i pisma 113.

STYL POTOCZNY — JERZY BARTMIŃSKI 115

Pierwszy język człowieka 115. Styl potoczny – centrum systemu stylowego języka 116. Potoczność w ustnej i pisanej odmianie języka 117. Składniki potocznego obrazu świata 118. Pierwsze zróżnicowanie stylu potocznego: rejestry neutralny i emocjonalny 120. Drugie zróżnicowanie stylu potocznego: rejestry swobodny i staranny 122. Wartości stylu potocznego 124. Antropocentryzm 124. Konkretność 125. Niektóre mechanizmy porządkujące: kolekcja, scenariusz, typizacja 127. Trzy główne opozycje potoczności 128. Spór o potoczność w języku i w kulturze 131.

STYL ARTYSTYCZNY — RYSZARD HANDKE 135

Charakterystyka ogólna 135. Lingwistyczne ujęcie stylu artystycznego (Kuryłowicz) 137. Problematyczność koncepcji lingwistycznej 138. Nowsze poglądy (Sławiński) 140. Kontrowersje i propozycje 142.

STYL URZĘDOWY — MARIA WOJTAK 147

Charakterystyka ogólna 147. Dyrektywność tekstów urzędowych 149. Bezosobowy charakter wypowiedzi 151. Dążenie do precyzji 153. Standaryzacja tekstów 156. Kultura języka urzędowego 158.

NOWOMOWA — MICHAŁ GŁOWIŃSKI 163

Język międzynarodowego komunizmu 163. Właściwości nowomowy 164. Język kampanii – język normalki 167. Geneza i ewolucje nowomowy 169.

STYL NAUKOWY — STANISŁAW GAJDA 173

Styl naukowy i jego socjokulturowy kontekst 173. Terminologia i inne językowe wykładniki stylu naukowego 175. Gatunki tekstu naukowego 179. Dydaktyczna i popularnonaukowa odmiana stylu naukowego 180. Kultura języka naukowego 183. Ewolucja mechanizmów komunikacji naukowej 185.

TERYTORYALNE ODMIANY POLSZCZYZNY — KWIRYNA HANDKE 191

Główne dialekty i ich cechy systemowe 191. Leksykalne kryteria podziałów 196. Gwary przejściowe i mieszane 198. Społeczna pozycja gwar dzisiaj 198. Kulturowa wartość gwar ludowych 199. Słownictwo zwierciadłem kultury 200. Nowe funkcje gwary 201. Odmiany regionalne języka polskiego 202.

LUDOWY STYL ARTYSTYCZNY — JERZY BARTMIŃSKI 213

Dwie perspektywy 213. Odrębność funkcjonalna i strukturalna 214. Ludowy styl poetycki jako interdialekt 214. Formuliczność 215. Pierwsze źródło odrębności: potrzeby śpiewu 216. Drugie źródło odrębności: potrzeby rytmu 216. Podstawowe źródło odrębności: potrzeby estetyczne 218. Powtórzenie, paralelizm, symbol 219. Wzorce tekstowe 221. Ewolucja ludowego stylu poetyckiego 222.

ŚRODOWISKOWE I ZAWODOWE ODMIANY JĘZYKA – SOCJOLEKTY

— STANISŁAW GRABIAS 223

Pojęcie socjolektu 223. O historii polskich socjolektów 224. Socjolekty w społecznych układach komunikacyjnych 225. Kategorie socjolektalne: zawodowość, tajność, ekspresywność 227. Typologia socjolektów 238. Socjolekty – źródło wyrazów dla polszczyzny literackiej i języka potocznego 238.

PROBLEMY TEKSTU I WYPOWIEDZI

GATUNKOWE WZORCE WYPOWIEDZI — STANISŁAW GAJDA 245

Gatunek jako konwencja kulturowo-językowa 245. Zarys dziejów refleksji genologicznej 247. Wzorzec językowy a komunikacja językowa 249. Gatunkowa systematyzacja tekstów 252.

AKTY MOWY — DOROTA ZDUNKIEWICZ 259

Rys historyczny 259. Performatywy i konstatacje 259. Składniki aktu mowy 260. Akty bezpośrednie i pośrednie 261. Mechanizmy dekodowania pośrednich aktów mowy. Teoria implikatur konwersacyjnych 262. Klasyfikacja aktów mowy 265. Warunki skuteczności aktów mowy 266. Kulturowe uwarunkowanie aktów mowy 267.

ETYKIETA JĘZYKOWA — MAŁGORZATA MARCIANIK 271

Definicja. Typy aktów etykiety językowej 271. Struktura dialogowa 273. Zróżnicowanie formalnojęzykowe 275. Zróżnicowanie pragmatycznojęzykowe 277. Tendencje rozwojowe polskiej etykiety językowej w XX wieku 279.

TEKST — TERESA DOBRZYŃSKA 283

Pojęcie tekstu 283. Zdanie w tekście 284. Tekst – całościowy komunikat 287. Mechanizmy spójności tekstu 290. Typy tekstów i gatunki mowy 295. Tekst jako przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych 301.

SŁOWNICTWO I GRAMATYKA

FRAZEOLOGIA — ANDRZEJ MARIA LEWICKI, ANNA PAJDIŃSKA 307

Typologia związków frazeologicznych 308. Źródła frazeologizmów 313. Funkcje frazeologizmów 319. Świat przez pryzmat frazeologizmów 321.

FRAZEMATYKA — WOJCIECH CHLEBDA 327

Pole badawcze frazematyki 328. Rodzaje odtworzeń 330. Pragmatyczny aspekt frazematyki 333.

SŁOWNICTWO JAKO INTERPRETACJA ŚWIATA — RYSZARD TOKARSKI 335

Wprowadzenie 335. Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania znaczeniowej strony słownictwa 336. Znaczenie słowa: kategoryzacja i wartościowanie 342. Metafora i metonimia w słowniku 347. Pola znaczeniowe 352. Językowy obraz świata – przybliżenia 357.

STEREOTYPY JĘZYKOWE — JERZY BARTMIŃSKI, JOLANTA PANASIUK 363

Z historii terminu i pojęcia 364. Stereotyp a nazwa 365. Stereotyp a znaczenie słowa 366. Forma podstawowa stereotypu 369. Składniki poznawcze i emocjonalne 370. Odmiany stereotypów 371. Wykładniki językowe stereotypizacji 373. Stereotypy jako składniki językowego obrazu świata 374. Obrazy niektórych elementów Kosmosu 374. Wybrane obrazy zwierząt, ptaków i roślin 376. Stereotypy niektórych narodowości 379. Stereotypy mieszkańców niektórych regionów i miejscowości 381. Przykładowe stereotypy zawodów 382. Wybrane stereotypy ról rodzinnych 383. Przykładowe wyobrażenia mitologiczne i ideologiczne 384. Podsumowanie 385.

NOWE SŁOWNICTWO POLSKIE — TERESA SMÓŁKOWA 389

Nowe potrzeby – nowe wyrazy 389. Nazwy abstrakcyjne 390. Nazwy przedmiotów, osób, miejsc 391. Przymiotnikowe nazwy cech 393. Proporcje ilościowe 395.

NAZWY WŁASNE — EWA RZETELSKA-FELESZKO 397

Charakterystyka nazw własnych 397. Znaczenie nazw własnych 398. Gramatyka nazw własnych 401.

NAZWY GEOGRAFICZNE — EWA RZETELSKA-FELESZKO 403

Nazwy terenowe 403. Nazwy miejscowe 406. Nazwy wodne 414. Toponimia miejska 417.

NAZWY OSOBOWE — CZESŁAW KOSYL 423

Imiona 425. Nazwiska 430. Przewiska 435.

CHREMATONIMY — CZESŁAW KOSYL 439

Odrębność chrematonimów wśród nazw własnych 439. Grupy chrematonimów 441. Serie chrematonimów 442.

KATEGORIE GRAMATYCZNE — RENATA GRZEGORCZYKOWA 445

Pojęcie kategorii gramatycznej 445. Relatywizm kategorii gramatycznych 446. Kategorie gramatyczne współczesnej polszczyzny 446. Rodzaj 447. Liczba 448. Przypadek 450. Czas 450. Tryb 451. Osoba 452. Strona 453. Aspekt 455. Intensywność cechy (stopień) 455. Kategorie pojęciowe wyrażane pozagramatycznie 456. Kategorie słotwórcze 456. Relacje pojęciowe wyrażane składniowo 456.

KATEGORIE SŁOTWÓRCZE W PERSPEKTYWIE KOGNITYWNEJ —

RENATA GRZEGORCZYKOWA, BOGDAN SZYMANEK 459

Wprowadzenie 459. Pojęcie kategorii słotwórczej w dziejach myśli językoznawczej 461. Kategorie pojęciowe wyrażane słotwórczo 463. Całość – część; zbiór – element 466. Ilość, wymiar, intensywność 466. Emocje i oceny 467. Przynależność, pochodzenie 467. Materiałowość 468. Płeć 468. Osobowość 469. Porównanie, podobieństwo 469. Przecistawienie, przeciwieństwo, negacja 469. Powodowanie, rezultatywność 470. Czas: początek, koniec 471. Przestrzeń, ruch, kierunek 471. Możliwość, faktywność, powinność 472.

ASPEKTY ILOŚCIOWE SYSTEMU JĘZYKA

JĘZYK POLSKI W ŚWIETLE STATYSTYKI — JADWIGA SAMBOR 477

Częstość fonemów 477. Częstość liter oraz połączeń literowych 479. Entropia i redundancja w języku. Polszczyzna jako język spółgłoskowy 480. Struktura informacyjna tekstu 480. Probabilistyczny model tworzenia tekstu 481. Statystyka części mowy w słowniku i w tekstach 483. Liczebność typów słotwórczych 485. Liczebność składników zdania 486. Liczebność słownictwa w języku i w słownikach 489. Częstości wyrazów i „strefy leksyki” 489. Wyrazy tematyczne i wyrazy-klucze 491. Zależności statystyczne w semantyce 493.

KONTAKTY JĘZYKOWE

KONTAKTY POLSZCZYZNY Z JĘZYKAMI NIESŁOWIAŃSKIMI —

BOGDAN WALCZAK 499

Elementy obce w języku 499. Językowe wpływy łaciny 500. Związki językowe polsko-niemieckie 502. Zapożyczenia włoskie 503. Wpływy węgierskie i turko-tatarskie 503. Oddziaływanie języka francuskiego 504. Wpływy angielskie 505. Zapożyczenia sztuczne i egzotyzymy 506. Wpływy obce w języku współczesnym 506.

KONTAKTY POLSZCZYZNY Z JĘZYKAMI SŁOWIAŃSKIMI — JANUSZ

RIEGER, JANUSZ SIATKOWSKI 511

Kontakty polsko-czeskie 511. Kontakty polsko-ukraińskie i polsko-białoruskie 514. Kontakty polsko-rosyjskie 519.

WYRAZY MIĘDZYNARODOWE (INTERNACJONALIZMY)

WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU POLSKIM — JOLANTA MAĆKIEWICZ 525

Europejska wspólnota słownikowa 525. Wyrazy międzynarodowe 526. Pograniczny charakter polszczyzny 529.

JĘZYK POLSKI ZA GRANICĄ

WPROWADZENIE — BOGDAN WALCZAK 535

JĘZYK POLSKI NA ZACHODZIE — BOGDAN WALCZAK 537

Emigracja zarobkowa i polityczna 537. Zmiana funkcji polszczyzny a rola języka kraju osiedlenia 538. Liczebność środowisk polonijnych 540. Język polonijny – przenikanie obcych elementów 541.

JĘZYK POLSKI NA WSCHODZIE — JANUSZ RIEGER 547

Polacy na Wschodzie 547. Rodowód i dzieje polszczyzny na Kresach 548. Wiek XX 550. Polszczyzna na Kresach dziś 553. Polszczyzna kresowa 554. Dialekt południowokresowy 556. Dialekt północnokresowy 557.

JĘZYK POLSKI W CZECHACH I NA SŁOWACJI — JANUSZ RIEGER 561

JĘZYK POLSKI NA ZIEMIACH RUMUŃSKICH

I POŁUDNIOWOSŁOWIAŃSKICH — KAZIMIERZ FELESZKO 563

NAUKA O JĘZYKU

SŁOWNIKI JĘZYKA POLSKIEGO — TADEUSZ PIOTROWSKI 571

Terminologia 573. Słowniki a kultura 574. Słowniki ogólne języka polskiego 575. Słowniki ortograficzne i wyrazów obcych 584. Słowniki specjalistyczne 585. Ogólna ocena leksykografii polskiej XX w. 587.

JĘZYKOZNAWSTWO POLSKIE W XX WIEKU — ANDRZEJ MARIA LEWICKI 589

Lata 1900-1925 – kształtowanie środowiska naukowego 591. Lata 1925-1958 – kontynuacja i rozwój 597. Wprowadzenie 597. Badania historyczno-językowe 598.

Syntezy badań nad historią języka polskiego 602. Badania dialektologiczne 603. Badania nad polskim językiem współczesnym 606. Brak syntezy 612. Przełom strukturalistyczny w językoznawstwie polskim. Lata 1958-1975 612. Niektóre kierunki badań lingwistycznych po 1975 roku. Nowe perspektywy 621. Czas syntez 621. Ku człowiekowi jako obiektowi badań lingwistycznych 623.

INDEKS NAZWISK — JOLANTA PANASIUK 625

INDEKS TERMINÓW I POJĘĆ — JERZY BARTMIŃSKI 637

NOTY O AUTORACH — 655